

דרוש

פרשת צו, תש"פ, מספר 1363

מה תצעק אלי לשבת הגדול אריה ארזי

כתיב צעקו וה' שמע, לפי שצעקו בני ישראל על הים שנאמר: "וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה'" (שמ' יד:י), שמע הקדוש ברוך הוא תפלתם ואמר למשה: מה תצעק אלי, כבר שמעתי צעקתם (צעקתך), "דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּסְעוּ".

לפי פירוש זה יש לבני ישראל זכות אבות שאינה תלויה כלל במצבם הנוכחי, זו זכותו של יעקב אבינו. פירוש זה דומה לגישת רבי אלעזר המודעי לעיל. אמנם הזכות איננה מששת ימי בראשית אבל היא זכותו של יעקב.

תשובה שניה: תפילת בני ישראל הועילה ולכן אפשר להתקדם.

זו גישתו של ר' שמעון בן יהודה האומר: "מה תצעק אלי", כבר צעקתם קדמה לצעקתך ש'ו' וַיִּירָאוּ מְאֹד וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה'" דהיינו, הקב"ה אומר למשה צעקתך מיותרת כבר שמעתי את צעקת בני ישראל ואני רוצה להושיעם בוא נתקדם... לפי זה היה צורך בצעקת בני ישראל והיא הועילה, ולכן אין צורך בצעקת משה.

פירוש נוסף של מדרש רבה באותה פרשה מביא רעיון דומה:

דבר אחר שומע תפלה, אמר רבי יהודה בר שלום בשם רבי אלעזר: בשר ודם אם בא עני לומר דבר לפניו אינו שומע הימנו, אם בא עשיר לומר דבר מיד הוא שומע ומקבלו. אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן, אלא הכל שוין לפניו הנשים והעבדים והעניים והעשירים. תדע לך שהרי משה רבן של כל הנביאים כתוב בו מה שכתוב בעני. במשה כתיב "תפלה למשה איש הא-להים", ובעני כתיב "תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו". זו תפלה וזו תפלה להודיעך שהכל שוין בתפלה לפני המקום. תדע לך כשיצאו ישראל ממצרים רדף אחריהם פרעה שנאמר: "ופרעה הקריב" וכתוב "ויצעקו אל ה'", התחיל משה אף הוא מתפלל לפני המקום. אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה מה אתה עומד ומתפלל כבר התפללו בני ושמעתי תפלתן שנאמר: "מה תצעק אלי".

התורה מתארת לנו את המצב הבעייתי שאליו נקלעו בני ישראל בליל יציאת מצרים:

וּפְרָעָה הַקְּרִיב וַיִּשְׂאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֵינֵיהֶם וְהִנֵּה מִצְרַיִם נֹסֵעַ אַחֲרֵיהֶם וַיִּירָאוּ מְאֹד וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה'... וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה מַה תִּצְעַק אֵלַי דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּסְעוּ. וְאַתָּה הָרַם אֶת מִטְּךָ וּנְטָה אֶת יָדְךָ עַל הַיָּם וּבִקְעָהוּ וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיּוֹם הַהוּא (שמ' יד:טו-טז).

בקריאת הפסוקים עולה השאלה: מדוע יש צורך בצעקה? לכאורה הרי הכול היה ידוע למשה מראש, כמו שאמר לו הקב"ה: "וְחִזַּקְתִּי אֶת לֵב פְּרָעָה וַיִּרְדֹּף אַחֲרֵיהֶם וְאֶכְפְּדָה בְּפְרָעָה וּבְכָל חֵילוֹ וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי ה' וַיִּעֲשׂוּ כֵן" (שמ' יד:ד).

להלן נבחן את התשובות המגוונות שניתנו לשאלה זו, וננסה לברר האם התפילה והצעקה עזרו, מה ומי השפיע וכיצד?

תשובה ראשונה: הכל היה ידוע וצפוי מראש מששת ימי בראשית.

בגישה זו נוקט רבי אלעזר המודעי:²

"מה תצעק", על בני אני צריך צווי שנאמר "על בני ועל פעל ידי תצנני" (יש' מה:יא). והלא כבר מוכנים לפני מששת ימי בראשית שנאמר: "אם ימשו החקים האלה מלפני נאם ה' גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים" (יר' לא:לה).

לפי זה הכל מובטח מראש, ואין צורך בתפילה או בצעקה לא של ישראל ולא של משה; התוצאה כבר נקבעה מראש. גישה זו מובאת גם בפירושו השני של רש"י:

ד"א "מה תצעק אלי", עלי הדבר תלוי ולא עליך כמו שנאמר להלן (יש' מה:יא) "על בני ועל פעל ידי תצנני?!"

זו גם הגישה בפירושו הראשון במדרש רבה בשלח פרשה כא:

"וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה מַה תִּצְעַק אֵלַי", הדא הוא דכתיב (תה' לד:יח): "צַעֲקוּ וְה' שָׁמַע". מהו כן אלא שתי ירושות הנחיל יצחק לשני בניו: הנחיל ליעקב הקול, וכן הוא אומר (בר' כז:כב) "הקל קול יעקב", והנחיל לעשו הידים, שנאמר: "וְהַיָּדִים יְדֵי עֵשָׂו" ... לכך

2 ילקוט שמעוני על התורה לפרשת בשלח וגם במכילתא דרבי ישמעאל.
3 ילקוט שמעוני על התורה לפרשת בשלח וגם במכילתא דרבי ישמעאל.

* אריה ארזי, מרצה בנושאי ניהול ומנהיגות, ומנחה סדנאות לפיתוח מנהלים.
** המאמר נכתב לעילוי נשמת חותני היקר קלמן בן הרב דוד בורשטיין ז"ל.
1 לא ברור אם הצעקה היא של משה או של בני ישראל.

וכדומה קרוב שיהרגו כמה מישראל, משום הכי נצרך לתפילה, ואמר לו ה' "מה תצַעֵק אֵלַי", שאין השעה צריכה לך, כי יהי נס גם בזה, כמו שמבאר שעמד עמוד הענן ביניהם". כלומר, התוצאה הכללית הייתה ידועה מראש ותפילת משה הייתה להביא לך שלא ייפלו קורבנות במהלך הישועה. שכן, לדעת משה התנהל חלקה באופן טבעי ולא ניסי, ובאופן טבעי יש גם נגעים.

הקב"ה מרגיע את משה באומרו כי כל התהליך כאן הוא ניסי וכיון שכך אין צורך בתפילה.

תשובה חמישית: "העצמה" - אם תנסו ותאמינו אזי גם תצליחו.

בעל ה"משך חכמה" נוקט בגישה המעצימה את בני ישראל. הוא אומר במכילתא (פרשה ה סעיף ב): "וזה שאמר 'דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְעוּ' (שם' יד:טו) - הם יסעו ואתה אחריהם, ובזכות זה יבקע הים". דהיינו, משה נתבקש לתת לבני ישראל לפעול, ואז קפץ נחשון למים. בדומה לך פירש גם הרב המקובל אברהם סבע⁷ בספרו "צרור המור", ובדרך דומה מפרש גם הרש"ר הירש בפירושו לפרשת בשלח פרק יד:

כלומר: באמת הישועה תלויה עדיין בעם, הצעד הראשון צריך שיעשה על-ידי העם, ועדיין עליו להיות ראוי לישועה על-ידי ההוכחה המעשית שבליבו בטחון בה' המביא לידי אומץ-לב וזריזות מעשים ללא פחד. תחילה יסעו הם וירדו לים בלא היסוסים וחששות, ורק אז יסלול ה' את נתיב הישועה.

הספורנו מציג העצמה לא של בני ישראל, אלא דווקא של משה, באומרו שמשה חשש שבני ישראל לא יישמעו להוראתו להיכנס לים, בגלל חוסר האמונה שלהם:

היתה צעקתו⁸ על שרי ישראל שהעיוז פניהם באמרם "המבלי אין קברים", וחשב שבביל זה שלא ישמעו לו להיכנס בים. לפיכך אמר לו מה תצַעֵק אלי בזה, כי אמנם אתה חושד בכשרים.

ונסיים בפירושו הנאה של "אור החיים", שיכול לתת מענה למבוכה שאליה נקלענו, בהיותו משלב אמונה עשיה ונס:

"מה תצַעֵק אֵלַי" קשה, ולמול מי יצעק, אם לא לה' א-להיו, ובפרט בעת צרה, ... ואם לצד שהרבה להתפלל, הלא כל עוד שלא נענה מהעונה בצר לו, לא ירף מתפילה! עוד רואני, כי נתקבלה תפילתו, ואמר לו ה' (שם' יד:טז): "הֲרִים אֶת מִטְדָּךְ" וגו', אם כן, קבלנות זו שאמר "מה תצַעֵק אֵלַי" למה? עוד קשה אומרו (שם' יד:טז): "דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְעוּ" להיכן ייסעו אם רודף מאחור והים לפניהם? ואם הכוונה אחר שייבקע הים, אם כן היה לו לומר "הֲרִים אֶת מִטְדָּךְ" ואחר כך יאמר "דַּבֵּר

לפי פירוש זה זכות הצדיק מיותרת למעשה ואין בה צורך, מאחר שהקב"ה כבר שמע את תפילות בני ישראל. בכל מקרה תפילת משה כאן אינה חשובה או מועילה יותר מתפילות בני ישראל, ורעיון זה דומה לגישת רבי שמעון בן יהודה המזכרת לעיל. הביטוי "שהכל שוין בתפלה לפני המקום" מעניין במיוחד על רקע גישה הפוכה לחלוטין שתוצג להלן. תשובה שלישית: הכל בזכות הצדיק

זו דרכו של ר' אחא האומר:⁴

"מה תצַעֵק אֵלַי", בשבילך אני עושה. אמר הקב"ה אלולי צעקתך כבר אבדתי אותם מן העולם על עבודה זרה שביניהם, שנאמר: "וְעֵבֶר בַּיָּם צָרָה" (זכ' י:יא) ואין צרה אלא עבודה זרה.

לפי גישה זו לבני ישראל אין שום זכות, וכל הנס של בקיעת ים סוף היה דווקא בגלל משה ובגלל צעקתו. אבל אם כך, חוזרת השאלה מדוע הקב"ה אומר 'מה תצַעֵק'? הרי צריך היה לומר לו 'יישר כוח' שצעקתך, שכן אחרת היה המצב נורא.⁵

תשובה רביעית: יש חוקיות ומגבלות גם בניסים.

בעל "אמת ליעקב" נותן הסבר לחוקיות וניסים:⁶

אלא כאן הוצרך הקב"ה לעשות שינוי ביסודה של מעשה בראשית, שהרי ישנם ג' חלקים שונים לבריאה: שמים, ארץ וים, וכל א' מהם היא בריאה מיוחדת, דהרי כתיב (שם' כ:יא) "כִּי שִׁשֶּׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְהָרִי בְרִית קִיּוּמָה שְׂאֵסוּר לוֹ לִים לְהַשִּׁיג גְּבוּל הַיַּבְשָׁה, ולפיכך כאן הוצרך הש"ת לא רק לשנות את הטבע בלבד אלא גם את יסוד הבריאה, ולפיכך הוצרך הקב"ה להתנות תנאי מיוחד בשעת מעשה בראשית. ואפשר שזהו פירוש הפסוק דלעיל "מה תצַעֵק אֵלַי", כלומר שבשביל נס כזה לא מועילה תפילה, אלא צריך להתמין לשעה המיועדת.

דהיינו, הצעקה והתפילה כאן אינן יכולות לעזור בגלל החוקיות שבה הקב"ה מפעיל את נסיו.

הנצי"ב בפירושו "העמק דבר" מתייחס גם הוא לנס, ואומר:

"מה תצַעֵק אֵלַי", מבואר שמשה התפלל, אף על גב שידע היטב כי הקב"ה יעשה ישועה לישראל, שזה כלל גדול במלחמה שמתנהגת בפעולת הטבע, אע"ג שברור שהיו המה מנצחים, מכל מקום צריך תפילה... משום הכי נדרש לתפילה שתהא השגחה פרטית על כל אחד בפני עצמו לטובה, שלא יארע שום נזק. אמנם כל זה רק בעת שהניצוח הוא בדרך הטבע... מה שאין כן אם הכל בדרך נס וגם הישועה ברורה אין מקום לתפילה, והיינו שהתפלל משה כאן, שאע"ג שידע שיהיה נס במקום הים, מכל מקום עד שיגיעו לים ומצרים הולכים אחריהם ומורים חצים

ובו מבוארים על פי סדר הא-ב' מושגים בחכמת הקבלה על פי שיטת הארי ז"ל.
7 רב, מקובל, והוגה דעות יהודי בדור גירוש ספרד (1440, ספרד - 1508, ורונה, איטליה).
8 בכוונה לצעקתו של משה.

4 ילקוט שמעוני על התורה לפרשת בשלח וגם מכילתא דרבי ישמעאל. שמות יד
5 גם מדרש רבה (בשלח פרשה כא) מביא פירוש דומה.
6 ספר "אמת ליעקב" מהמקובל הגדול רבי יעקב שאלתיאל ניניו זצ"ל (ירושלים 1800 - טבריה 1846)

נדמה שפירושו של אור החיים מתייחס לכל המתחים שהוזכרו בפירושים הקודמים שהזכרנו. המתח בין "הכול צפוי", קרי, הגורל הקבוע מראש, לבין "הרשות נתונה", קרי, העברת כובד האחריות אל האדם הנוכח בהווה, בא לידי ביטוי בקביעתו שכל עוד לא נענתה תפילתו של משה, הנכון הוא לא להרפות ממנה. בנוסף, מתח זה בא לידי ביטוי בקביעתו כי המעשים הטובים "למטה", משפיעים על מאזן הדין והרחמים העליונים. המתח בין מעלתו של משה לבין מדרגתם של ישראל, בא לידי ביטוי בהצבעה על חסרונם של עם ישראל כבלתי ראויים לגאולה עד שלא יוכיחו אחרת, ועל תפקידו של משה לדרבן אותם לעלות למדרגה גבוהה יותר. המתח בין אי מוגבלותו של הא-ל, לבין כפיפותו לחוקים, בא לידי ביטוי כאן בכפיפותו של הקב"ה למידת הדין, כלומר לנורמות מוסריות של צדק ו'מידה כנגד מידה'. ולבסוף, באים המתחים הללו על פתרונם ההרמוני, על ידי האמונה בכוחותיהם של בני ישראל לשוב בתשובה, להשאיר מאחוריהם את מדרגת עובדי העבודה הזרה, ולבטוח בקב"ה.⁹

אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְגו'. אכן, יתבאר העניין על-פי מאמרם ז"ל, שישראל היו נתונים בדין, מה אלו עובדי עבודה זרה אף אלו עובדי עבודה זרה, ודבר ידוע הוא כי כוח הרחמים הוא מעשים טובים אשר יעשה האדם למטה, יוסיפו כוח במידת הרחמים, ולהיפך, בר-מינן, ימעיטו הכוח, והוא אומרו "צור יִלְדָּךְ תְּשִׁי" (דב' לב:יח). והנה, לצד שראה א-ל עליון כי ישראל קטרגה עליהם מידת הדין, והן אמת כי חפץ ה' לצדק ישראל אבל אין כוח ברחמים לצד מעשיהם כנזכר, אשר על-כן אמר למשה תשובה ניצחת "מֶה תִּצְעַק אֵלַי?!" פירוש, כי אין הדבר תלוי בידי, הגם שאני חפץ עשות נס, כיוון שהם אינם ראויים, מידת הדין מונעת, ואין כוח ברחמים כנגד מידת הדין המונעת. ואמר אליו "דַּבֵּר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" פירוש, זאת העצה היעוצה, להגביר צד החסד והרחמים, דבר אל בני ישראל ויתעצמו באמונה בכל ליבם, ויסעו אל הים קודם שייחלק, על סמך הביטחון כי אני עושה להם נס, ובאמצעות זה תתגבר הרחמים.

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

<https://www.youtube.com/watch?v=DXiC7gCgoZ>

4

⁹ לפרשנות שונה ומעניינת של נושאים אלה ראו את שיעורו המוקלט של יוני גרוסמן, בימי עיון של מכללת הרצוג (תשע"ט), בכתובת: